

ΓORDON KERR

Μια Σύντομη ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ Α' ΠΑΓΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Μετάφραση:
Ανδρέας Παππάς

Επίμετρο:
Έλλη Λεμονίδου

ΣΕΙΡΑ: ΜΙΑ ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΕΙΡΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ: Μάρκος Καρασαρίνης

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Μια Σύντομη Ιστορία του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου**
ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: A Short History of the First World War
Από τις Εκδόσεις Pocket Essentials, Λονδίνο 2014
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Gordon Kerr
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Ανδρέας Παππάς
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Δημήτρης Λυμπερόπουλος
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Θάνος Κακολύρης
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Γεωργία-Στέλλα Γυφτοπούλου

© Gordon Kerr, 2014
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2023

Πρώτη έκδοση: Απρίλιος 2023

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-4904-3
Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-4905-0

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε. | PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Από το 1979 Publishers since 1979

Έδρα:	Head Office:
Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση	121, Tatoi Str., 144 52 Metamorfossi, Greece
Βιβλιοπωλείο:	Bookstore:
Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα	13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Τηλ.: 2102804800	Tel.: 2102804800

e-mail: info@psychogios.gr
psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

GORDON KERR

Μια Σύντομη

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ

ΠΟΛΕΜΟΥ

Μετάφραση: Ανδρέας Παππάς

Επίμετρο: Έλλη Λεμονίδου

*Στον παππού μου, Joseph Bloomer (1892-1923),
που πλήρωσε ακριβά τη συμμετοχή του στον πόλεμο.*

*Η έκβαση του πολέμου κρίθηκε τις πρώτες είκοσι μέρες.
Όσα ακολούθησαν περιλάμβαναν μάχες που, όσο ανελέητες
και φονικές κι αν ήταν, δεν αποτελούσαν παρά μάταιες
προσπάθειες να ανατραπεί η ετυμηγορία της Μοίρας.*

ΟΥΙΝΣΤΟΝ ΤΣΟΡΤΣΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ήταν ένας από τους μεγαλύτερους –σε εξάπλωση και σε διάρκεια– πολέμους της Ιστορίας. Πήραν μέρος σε αυτόν περίπου εβδομήντα εκατομμύρια άντρες, από τους οποίους περίπου δέκα εκατομμύρια μη Ευρωπαίοι. Περίπου δεκαεξίμισι εκατομμύρια ήταν οι νεκροί. Ήταν επίσης ένας πόλεμος σε παγκόσμια κλίμακα. Είχαν προηγηθεί, ασφαλώς, πόλεμοι που επίσης είχαν εξαπλωθεί και σε άλλες ηπείρους εκτός από την Ευρώπη. Ο Ουίνστον Τσόρτσιλ γράφει ότι ο Επταετής πόλεμος ήταν, ουσιαστικά, «ο πρώτος παγκόσμιος», αφού οι εμπόλεμοι είχαν συγκρουστεί μεταξύ τους όχι μόνο στην κεντρική Ευρώπη, αλλά και στη Βόρεια Αμερική, στη Νότια Αμερική, στην Αφρική, στην Ινδία, ακόμα και στις Φιλιππίνες. Οι Πόλεμοι της Γαλλικής Επανάστασης είχαν επίσης εξαπλωθεί στην Εγγύς Ανατολή, και βέβαια, στους ωκεανούς. Όσο για τους Ναπολεόντειους πολέμους, που ακολούθησαν αμέσως μετά, όχι μόνο συντάραξαν την Ευρώπη απ' άκρου εις άκρον, αλλά επεκτάθηκαν ουσιαστικά στη Βόρεια Αμερική και στις Δυτικές Ινδίες. Ο πόλεμος που έμελλε να καταγραφεί στην Ιστορία ως Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος –και παλαιότερα, πριν ξεσπάσει ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος, ως Μεγάλος Πόλεμος– ήταν με την πιο κυριολεκτική έννοια του όρου παγκόσμιος, αφού σε αυτόν πήραν μέρος η Ιαπωνία, οι Ηνωμένες Πολιτείες και χώρες της τότε Βρετανικής Αυτοκρατορίας, όπως η Νέα Ζηλανδία, η Αυστραλία και ο Καναδάς. Και βέβαια, μάχες και ναυμαχίες έγιναν ακόμα και στην Κίνα, καθώς και στις εσχατιές των ωκεανών.

Από την άλλη, ήταν ένας πόλεμος διαφορετικός από όσους είχαν γίνει μέχρι τότε. Για πρώτη φορά οι συνέπειες του επεκτάθηκαν και στον άμαχο πληθυσμό, πολύ μακριά από τα πεδία των μαχών. Για πρώτη φορά μπορούσε να γίνεται λόγος για «ολοκληρωτικό πόλεμο», με την έννοια ότι το σύνολο της οικονομίας των εμπόλεμων χωρών υπηρέτούσε την πολεμική προσπάθεια· εργοστάσια προσαρμόστηκαν στις ανάγκες του πολέμου παράγοντας όπλα και πολεμοφόδια, ενώ και ο άμαχος πληθυσμός ένιωθε έντονα τις συνέπειες από την ολοένα και πιο εκτεταμένη έλλειψη βασικών προϊόντων, καταναλωτικών και άλλων. Για τους Βρετανούς, αυτές οι ελλείψεις ήταν εν πολλοίς απόρροια της δράσης των γερμανικών υποβρυχίων, τα οποία επιτίθεντο σε πλοία που μετέφεραν κάθε είδους εφόδια και είδη πρώτης ανάγκης από τις Ηνωμένες Πολιτείες και τον Καναδά. Από την άλλη, ο αποκλεισμός της Γερμανίας από το βρετανικό Βασιλικό Ναυτικό αποδείχτηκε αρκετά αποτελεσματικός, αφού οι Γερμανοί πολίτες άρχισαν σύντομα να βιώνουν όλο και πιο έντονη πίεση από την έλλειψη τροφίμων και βασικών αγαθών – άλλωστε, αυτός ήταν και ένας από τους λόγους που ανάγκασαν τη Γερμανία να συνθηκολογήσει το 1918.

Αλλά και στον τρόπο διεξαγωγής των μαχών οι αλλαγές που έφερε ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος ήταν πολλές και σημαντικές. Τα χαρακώματα είχαν, βέβαια, χρησιμοποιηθεί και κατά το παρελθόν, αλλά ποτέ σε τέτοια κλίμακα. Για περισσότερα από τέσσερα χρόνια, εκατομμύρια άντρες έζησαν σε χαρακώματα, συχνά περιστοιχισμένοι από τεράστιες εκτάσεις λάσπης, χωρίς ουσιαστικά να αλλάζουν και πολλά πράγματα ως προς τα εδαφικά κέρδη της μιας ή της άλλης πλευράς· ακόμα κι όταν κάποιος από τους αντιπάλους κατάφευγε

να κερδίσει μερικά χιλιόμετρα γης, συχνά αυτό διαρκούσε πολύ λίγο, αφού σύντομα αναγκαζόταν να υποχωρήσει στις προηγούμενες θέσεις του. Οι απώλειες εκατέρωθεν ήταν τεράστιες, με τη συνδρομή βέβαια και μιας συνεχώς αναπτυσσόμενης «τεχνολογίας θανάτου» (για παράδειγμα, της χρήσης αερίων). Παράλληλα, νέα όπλα, όπως τα άρματα μάχης και τα αεροπλάνα, έκαναν την εμφάνισή τους, εκτοπίζοντας ουσιαστικά παλαιότερες μορφές πολέμου. Οι μονάδες ιππικού, για παράδειγμα, ήταν αδύνατον να παίξουν τον ρόλο που έπαιζαν παλαιότερα, από τη στιγμή που είχαν να αντιμετωπίσουν πλέον πολυβόλα, νέου τύπου τυφέκια, αλλά και συρματοπλέγματα. Ουσιαστικά, ήταν πλέον αποκλειστικά υπόθεση του πεζικού η διάσπαση των γραμμών του αντιπάλου, πράγμα που ωστόσο ήταν επίσης εξαιρετικά δύσκολο και, στην πραγματικότητα, δε συνέβη ποτέ. Οι τεράστιες απώλειες, βέβαια, σύμφωνα με αρκετούς ιστορικούς και μελετητές της περιόδου, ήταν απόρροια της κυνικής στάσης αρκετών ανώτερων και ανώτατων αξιωματικών και των δύο πλευρών. «Λιοντάρια που είχαν επικεφαλής γαιδάρους», έχει ειπωθεί χαρακτηριστικά για τους ηρωικούς στρατιώτες που στέλλονταν στον θάνατο από ανίκανους και κυνικούς αξιωματικούς, στο πλαίσιο επιχειρήσεων που ήταν ουσιαστικά καταδικασμένες να αποτύχουν. Τουλάχιστον στη Βρετανία, αυτή η αντίληψη ως προς τον αλόγιστο τρόπο διεξαγωγής του Μεγάλου Πολέμου έχει διαποτίσει εν μέρει το λαϊκό αίσθημα, όπως προκύπτει και από τη μεγάλη επιτυχία που είχαν τόσο το μιούζικαλ *Oh, What a Lovely War* (έγινε και κινηματογραφική ταινία) όσο και η κωμική σειρά του BBC *Blackadder Goes Forth*. Το ίδιο αυτό αντιπολεμικό κλίμα αποπνέουν τα ποιήματα του Ουίλφρεντ Όουεν (σκοτώθηκε στο Δυτικό Μέτωπο, το 1918, ένα μήνα πριν υπογραφεί η ανακωχή) και του

Ζίγκφριντ Σασούν, αλλά και το αυτοβιογραφικό *Ουδέν νεότερον από το Δυτικό Μέτωπο* (1929) του Γερμανού Έριχ Μαρία Ρεμάρκ. Άλλοι πάλι βλέπουν στοιχεία υπερβολής σε αυτή την προσέγγιση, χωρίς ωστόσο να αρνούνται ότι υπήρξαν οπωσδήποτε εσφαλμένες αποφάσεις των στρατιωτικών ηγεσιών και των επιτελείων – ακόμα και ο Λόιντ Τζορτζ, πρωθυπουργός της Βρετανίας το 1916-1922, δεν αρνούνταν ότι έγιναν σημαντικά λάθη σε μάχες όπως, για παράδειγμα, αυτή του Πάσεντελ.

Ποια ήταν τα αίτια αυτού του τόσο φονικού πολέμου; Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι σημαντικό ρόλο στο ξέσπασμά του έπαιξε η έξαρση που γνώριζαν, στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, ο ιμπεριαλισμός και ο εθνικισμός. Αναμφισβήτητο ρόλο επίσης έπαιξαν οι συμμαχίες που είχαν διαμορφωθεί στην Ευρώπη στα αμέσως πριν από το 1914 χρόνια. Η τεταμένη ατμόσφαιρα που επικρατούσε στις διεθνείς και διακρατικές σχέσεις καθώς και ο έντονος ανταγωνισμός μεταξύ Βρετανίας και Γερμανίας στο πεδίο των εξοπλισμών (κυρίως των ναυτικών) συνιστούσαν ήδη εκρηκτικό μείγμα, έτοιμο να εκραγεί με την πρώτη σπίθα. Αυτή η σπίθα έμελλε να είναι η δολοφονία στο Σαράγεβο, από Σέρβο εθνικιστή, του διαδόχου του θρόνου της Αυστροουγγαρίας, αρχιδούκα Φραγκίσκου Φερδινάνδου. Το τελεσίγραφο της Βιέννης προς το Βελιγράδι έθεσε σε κίνηση μια αλυσιδωτή αντίδραση τελεσίγραφων και αντιτελεσίγραφων, που είχε ως αποτέλεσμα την κήρυξη τελικά, στις 3 Αυγούστου 1914, του πολέμου μεταξύ των Κεντρικών Δυνάμεων (Γερμανίας και Αυστροουγγαρίας) και της συμμαχίας Γαλλίας, Βρετανίας και Ρωσίας, πιο γνωστής ως Αντάντ (*Entente Cordiale* [Εγκάρδια Συνεννόηση]).

Η μελέτη του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου είναι ιδιαίτερα

χρήσιμη για την κατανόηση των συνθηκών υπό τις οποίες μπορεί να ξεσπάσει ένας πόλεμος, αλλά και για την προσέγγιση της ευρωπαϊκής πραγματικότητας σε όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα. Ο κόσμος του 1918 ήταν ένας εντελώς διαφορετικός κόσμος από εκείνον του 1914. Νέα σύνορα είχαν χαραχτεί, έθνη είχαν αποκτήσει κρατική υπόσταση, δυναστείες με βαθιές ρίζες στο παρελθόν είχαν καταρρεύσει. Αλλά και η νοοτροπία των ανθρώπων είχε εν πολλοίς αλλάξει. Οι εμπειρίες από το μέτωπο είχαν αλλάξει σε σημαντικό βαθμό τον τρόπο με τον οποίο οι άντρες έβλεπαν τον κόσμο, ενώ το ίδιο ίσχυε εν μέρει και για τις γυναίκες που αναγκαστικά «είχαν μπει στην παραγωγή» αντικαθιστώντας τους στρατευμένους άντρες. Η μεταπολεμική κοινωνία ήταν σαφώς διαφορετική από εκείνη της περιόδου πριν από το 1914. Μάλιστα, οι αλλαγές που έφερε ο πόλεμος του 1914-1918 στην κοινωνία είναι ορατές ακόμα και σήμερα, έναν και πλέον αιώνα μετά το τέλος του, στον τρόπο με τον οποίο ζούμε, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουμε την πραγματικότητα.

Το αναπόφευκτο του πολέμου

Το προαιώνιο ψέμα:

«Είναι γλυκός και τιμητικός ο θάνατος για την πατρίδα».

ΟΥΙΛΦΡΕΝΤ ΟΟΥΕΝ, «Dulce et Decorum Est»

Σαράγεβο: 28 Ιουνίου 1914

Το 1888, ο πάντα οξυδερκής Ότο φον Μπίσμαρκ (1815-98), Γερμανός καγκελάριος από το 1871 έως το 1890, είχε προβλέψει: «Κάποια μέρα θα ξεσπάσει μεγάλος πόλεμος στην Ευρώπη και αφορμή θα είναι κάποιο μικροεπεισόδιο στα Βαλκάνια». Πράγματι, αυτό συνέβη. Οι σφαίρες που έριξε ένας νεαρός Σερβοβόσνιος στο Σαράγεβο έβαλαν φωτιά στην πυριτιδαποθήκη που είχε διαμορφωθεί από τις διαχρονικές καχυποψίες και αντιπαλότητες μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης.

Ο Γκαβρίλο Πρίντσιπ (1894-1918) είχε πάει να σπουδάσει το 1912, σε ηλικία 18 ετών, στο Βελιγράδι. Εκεί μυήθηκε σε μια εθνικιστική οργάνωση με τίτλο Ένωση ή Θάνατος, ανεπίσημα γνωστή με την ονομασία Μαύρη Χειρ. Στόχος της οργάνωσης και των κύκλων στους οποίους σύχναζε ο Πρίντσιπ ήταν η απόσπαση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης από την Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία και η ένωσή της με τη Σερβία.

Όταν ο Ντραγκουτίν Ντιμιτρίεβιτς (1876-1917), επικεφαλής του Γραφείου Πληροφοριών του σερβικού στρατού αλλά και ηγέτης της οργάνωσης Μαύρη Χειρ, έμαθε ότι ο αρχιδούκας Φραγκίσκος Φερδινάνδος των Αψβούργων (1863-1914) επρόκειτο να επισκεφτεί τον Ιούνιο του 1914 τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, έστειλε στο Σαράγεβο τον Πρίντσιπ, τον Νετζέλκο Τσαμπρίνοβιτς (1895-1916), τον Τρίφκο Γκράμπετς (1895-1918) και τέσσερα ακόμα μέλη της οργάνωσης, με αποστολή να δολοφονήσουν τον αρχιδούκα. Ο Ντιμιτρίεβιτς θεωρούσε ότι το σχέδιο του Φραγκίσκου Φερδινάνδου να παραχωρήσει σχετική αυτονομία στους νότιους Σλάβους της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων θα δυσκόλευε την προοπτική ένωσης της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης με τη Σερβία.

Την Κυριακή 28 Ιουνίου 1914 ο αρχιδούκας και η σύζυγός του Σοφία, δούκισσα του Χόχενμπεργκ, έφτασαν στον σιδηροδρομικό σταθμό του Σαράγεβου, απ' όπου και επρόκειτο να κατευθυνθούν απευθείας στη δεξίωση που έδινε προς τιμήν τους ο στρατηγός Όσκαρ Ποτιόρεκ (1853-1933), κυβερνήτης της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Ο δήμαρχος της πόλης και ο αστυνομικός διευθυντής βρίσκονταν στο πρώτο αυτοκίνητο της πομπής που σχηματίστηκε, ενώ ο αρχιδούκας και η σύζυγός του, συνοδευόμενοι από τον υπασπιστή του διαδόχου, κόμη Φραντς φον Χάραχ (1870-1934) και από τον Ποτιόρεκ, ακολουθούσαν με άλλο αυτοκίνητο, με ανοιχτή μάλιστα την οροφή του, ώστε να μπορεί να τους βλέπει το πλήθος.

Εφτά μέλη της σερβικής συνωμοτικής οργάνωσης είχαν καταλάβει καιρίες θέσεις μεταξύ του πλήθους. Όταν όμως ένας από αυτούς έριξε μια βόμβα, η οποία εξερράγη κάτω από ένα άλλο αυτοκίνητο, που ακολουθούσε εκείνο του αρχιδούκα, ο Φραγκίσκος Φερδινάνδος με τη συνοδεία του

επιτάχυναν την πορεία τους προς τον χώρο της δεξίωσης, και επομένως, οι συνωμότες ήταν πλέον πολύ δύσκολο να εφαρμόσουν τα σχέδιά τους. Μετά τη δεξίωση, ωστόσο, ο αρχιδούκας επέμενε να επισκεφτεί στο νοσοκομείο τους τραυματισμένους από την έκρηξη της βόμβας που είχε χτυπήσει το αυτοκίνητο της συνοδείας του. Ο οδηγός του όμως ακολούθησε λάθος διαδρομή προς το νοσοκομείο, περνώντας από την οδό Φραγκίσκου Ιωσήφ, όπου και βρισκόταν, σε μια γωνιά του δρόμου, ο Γκαβρίλο Πρίντσιπ. Καθώς το αυτοκίνητο προσπαθούσε να κάνει αναστροφή ώστε να ακολουθήσει τον σωστό δρόμο προς το νοσοκομείο, ο Πρίντσιπ κινήθηκε αποφασιστικά προς το ανοιχτό αυτοκίνητο του αρχιδούκα, σήκωσε το όπλο του και πυροβόλησε δύο φορές· η πρώτη σφαίρα βρήκε τον Φραγκίσκο Φερδινάνδο στον λαιμό και η δεύτερη τη σύζυγό του στο στομάχι. Ο πανικόβλητος οδηγός πάτησε αμέσως γκάζι και το αυτοκίνητο κατευθύνθηκε με τη μεγαλύτερη δυνατή ταχύτητα προς την έδρα του κυβερνήτη. Ήταν όμως πολύ αργά· η δούκισσα Σοφία ήταν ήδη νεκρή, όταν έφτασαν, και ο αρχιδούκας υπέκυψε στα τραύματά του δέκα λεπτά αργότερα. Αυτοί οι δύο θάνατοι θα είχαν ως συνέπεια πολλά εκατομμύρια νεκρούς τα επόμενα τέσσερα χρόνια στη φρίκη που αποτέλεσε ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις

Η συζήτηση για τα αίτια του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου δεν έχει κοπάσει μέχρι και σήμερα· αναβιώνει και ανανεώνεται συνεχώς. Όλες οι εμπόλεμες το 1914-1918 χώρες ισχυρίζονται ότι είχαν αναγκαστεί να μπουν στον πόλεμο προκειμένου να αποτρέψουν επίθεση εναντίον τους από άλλη χώρα

– ή από άλλες χώρες. Το βέβαιο πάντως είναι ότι, με δεδομένες τις συμμαχίες που είχαν διαμορφωθεί την περίοδο εκείνη στην Ευρώπη, ο πόλεμος ήταν πολύ δύσκολο να αποφευχθεί. Κάποιοι κάνουν λόγο για δύο «πάνοπλα στρατόπεδα», στο ένα από τα οποία πρωταγωνιστούσαν η Γερμανία και η Αυστροουγγαρία, ενώ το άλλο βασιζόταν πρωτίστως στη συμμαχία της Γαλλίας με τη Ρωσία. Σε αυτό το κλίμα, αρκούσε μια σπίθα για να πάρει φωτιά η πυριτιδαποθήκη. Μάλιστα, όσο πλησίαζε ή όσο εξελισσόταν η σύγκρουση των δύο στρατοπέδων, και άλλες χώρες της Ευρώπης δεν απέφυγαν την εμπλοκή τους στον πόλεμο, με βάση είτε τις ήδη διαμορφωμένες συμμαχικές δεσμεύσεις τους, είτε τις εκτιμήσεις τους για τα οφέλη που θα μπορούσε να τους αποφέρει, σε περίπτωση νίκης, η ένταξή τους στο ένα ή το άλλο στρατόπεδο.

Ο χάρτης της Ευρώπης ήταν το 1914 πολύ διαφορετικός απ' ό,τι είναι σήμερα, κυρίως ως προς τις κεντρικές και ανατολικές περιοχές της Γηραιάς Ηπείρου. Για παράδειγμα, η Γερμανία ήταν πολύ πιο εκτεταμένη, περιλαμβάνοντας εδάφη που ανήκουν σήμερα στην Πολωνία και την Τσεχική Δημοκρατία. Από την άλλη, η Δυναδική Μοναρχία της Αυστροουγγαρίας περιλάμβανε τη σημερινή Αυστρία, αλλά και την Ουγγαρία, τη Σλοβενία, την Κροατία, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Σλοβακία, τμήμα της Σερβίας και της Ρουμανίας, καθώς και εδάφη που ανήκουν σήμερα στην Ιταλία, στο Μαυροβούνιο, στην Πολωνία και στην Ουκρανία. Η Ρωσική Αυτοκρατορία, τέλος, περιλάμβανε τις χώρες της Βαλτικής (Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία), τη Φινλανδία, την Πολωνία, τη Λευκορωσία και την Ουκρανία. Από τις χώρες της δυτικής Ευρώπης, τα σύνορα μεταξύ Γαλλίας και Ισπανίας και μεταξύ Ισπα-

νίας και Πορτογαλίας ήταν τα ίδια με τα σημερινά (από τις σημερινές επαρχίες της Γαλλίας, πάντως, η Αλσατία και η Λορένη ήταν γερμανικές από το 1870), ενώ τόσο η Βόρεια Ιρλανδία όσο και το σημερινό ελεύθερο κράτος της Ιρλανδίας ανήκαν στη Βρετανική Αυτοκρατορία.

Το 1914 υπήρχαν στην Ευρώπη πέντε Μεγάλες Δυνάμεις: η Ρωσία, η Γερμανία, η Αυστροουγγαρία, η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία. Ειδικά η Βρετανική Αυτοκρατορία εκτεινόταν ουσιαστικά σε όλο τον πλανήτη και ήλεγχε περίπου το είκοσι τοις εκατό του παγκόσμιου πληθυσμού. Η Βιομηχανική Επανάσταση είχε κάνει τη Βρετανία πολύ πλούσια: από κάθε γωνιά της Γης πρώτες ύλες και κάθε είδους προϊόντα μεταφέρονταν στα βρετανικά νησιά διά θαλάσσης, υπό την προστασία του πανίσχυρου Βασιλικού Ναυτικού. Πάντως, μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα, η Βρετανία –σύμφωνα με τη διατύπωση του Καναδού υπουργού Οικονομικών Τζορτζ Γ. Φόστερ (1847-1931)– είχε επιλέξει την πολιτική της «υπέροχης απομόνωσης». Με πρωτεργάτες σε αυτή την επιλογή πρωθυπουργούς όπως ο Μπέντζαμιν Ντισραέλι (1804-1881) και ο Μαρκήσιος του Σόλσμπερι (1830-1903), οι Βρετανοί είχαν παράλληλα κύριο μέλημά τους τη διατήρηση της υπάρχουσας ισορροπίας δυνάμεων στην ηπειρωτική Ευρώπη. Κατά τα άλλα, η Βρετανία δεν παρόλεπε να προασπίσει τα συμφέροντά της και εκτός Ευρώπης, όπου και όποτε αυτά απειλούνταν, όπως στην περίπτωση των λεγόμενων Πολέμων των Μπόερς (1880-1881 και 1899-1902) στη νότια Αφρική, θεωρητικά άνιση αναμέτρηση η οποία έπληξε τη φήμη της Βρετανίας οδηγώντας άλλες χώρες (τη Γερμανία, κυρίως) σε εκφράσεις συμπάθειας προς τους Μπόερς. Επίσης, η Μεγάλη Βρετανία έφτασε πολύ κοντά στον πόλεμο το 1898, αυτή τη φορά με

τη Γαλλία, αλλά τελικά η σύγκρουση στη Φασόντα του σημερινού Σουδάν αποφεύχθηκε.

Η Γαλλία είχε γνωρίσει σχετικά πρόσφατα την ταπεινωτική ήττα του 1870-1871 από την Πρωσία, συνέπειες της οποίας ήταν η απώλεια της Αλσατίας και της Λορένης, καθώς και η πληρωμή υπέρογκων πολεμικών επανορθώσεων. Παράλληλα, η νίκη των Πρώσων και των συμμάχων τους επιτάχυνε τη διαδικασία της γερμανικής ενοποίησης υπό τον κάιζερ Γουλιέλμο Α΄. Οι Γάλλοι, αφού πρώτα κήρυξαν έκπτωτο τον αυτοκράτορα Ναπολέοντα Γ΄, ανιψιό του Μεγάλου Ναπολέοντα, τον αντικατέστησαν με την Τρίτη Δημοκρατία (1870-1940). Συνεπακόλουθα, δεν έπαιξαν ποτέ να φέρουν βαρέως την ήττα του 1870-1871 και να έχουν κατά νου την ανάκτηση των δύο επαρχιών τους που βρισκόταν στα χέρια των Γερμανών.

Η γερμανική ενοποίηση ήταν πρωτίστως έργο του Ότο φον Μπίσμαρκ, πρωθυπουργού της Πρωσίας. Ο Μπίσμαρκ, οξυδερκής και ικανός πολιτικός, αφού πρώτα οδήγησε την Πρωσία σε νικηφόρους πολέμους κατά της Δανίας (1864), της Αυστροουγγαρίας (1866) και της Γαλλίας (1870-1871), έπεισε τις μικρότερες γερμανικές ηγεμονίες να δεχτούν την πρωτοκαθεδρία της Πρωσίας στη νεοσύστατη Γερμανική Αυτοκρατορία και τον ίδιο ως καγκελάριο. Το 1888 ο αυτοκράτορας Φρειδερίκος Γ΄ παντρεύτηκε την κόρη της βασίλισσας Βικτωρίας της Βρετανίας (επίσης Βικτωρία [1840-1901]), αλλά πέθανε από καρκίνο μόλις λίγους μήνες αφότου είχε ανέβει στον θρόνο, διαδεχόμενος τον πατέρα του, Γουλιέλμο Α΄. Έτσι, αυτοκράτορας έγινε ο Γουλιέλμος Β΄, ο οποίος το 1890 εξανάγκασε τον Μπίσμαρκ σε παραίτηση και παράλληλα εγκαινίασε μια εξωτερική πολιτική που θα έπαιζε κρίσιμο ρόλο στην προετοι-

μασία του εδάφους για τον Πόλεμο του 1914-1918. Ένα άλλο στοιχείο που σημάδεψε την περίοδο της παρουσίας του Γουλιέλμου Β΄ στον γερμανικό θρόνο ήταν η υπερσυγκέντρωση εξουσιών στο πρόσωπό του και η επιλογή για τη θέση του καγκελάριου ατόμων που μπορούσε πολύ πιο εύκολα να θέτει υπό τον έλεγχό του.

Στη Βιέννη ο αυτοκράτορας Φραγκίσκος Ιωσήφ είχε ανέβει στον θρόνο το 1848 και παρέμεινε σε αυτόν μέχρι το 1916. Οι εθνικές διεκδικήσεις και οι αντίστοιχες αναταραχές υπήρξαν για τον Φραγκίσκο Ιωσήφ μόνιμη πηγή προβλημάτων, αν και ήδη από το 1867, με το λεγόμενο Ausgleich (γνωστό και ως «Αυστροουγγρικό Συμβιβασμό») και τη δημιουργία της Δυναδικής Μοναρχίας της Αυστροουγγαρίας, κατάφερε να εξασφαλίσει σχετική ειρήνη και ηρεμία στην αυτοκρατορία των Αψβούργων. Με το Ausgleich η Ουγγαρία αποκτούσε σχεδόν ανεξαρτησία στους κόλπους της αυτοκρατορίας και ο ίδιος ο Φραγκίσκος Ιωσήφ συγκέντρωνε στο πρόσωπό του τους τίτλους τόσο του αυτοκράτορα της Αυστρίας όσο και του βασιλιά της Ουγγαρίας. Σε ό,τι αφορά την προσωπική και οικογενειακή ζωή του, ο Φραγκίσκος Ιωσήφ κάθε άλλο παρά ευτυχής υπήρξε. Το 1889 ο γιος του και διάδοχος του αυτοκρατορικού θρόνου, Ροδόλφος, αυτοκτόνησε μαζί με την ερωμένη του, το 1898 δολοφονήθηκε στη Γενεύη από Ιταλό αναρχικό η αυτοκράτειρα Ελισάβετ (Σίσι), ενώ τον Ιούνιο του 1914 οι σφαίρες του Γκαβρίλο Πρίντσιπ έθεσαν τέρμα στη ζωή του ανιψιού του και διαδόχου του, Φραγκίσκου Φερδινάνδου.

Στην επίσης αχανή Ρωσική Αυτοκρατορία, που εκτεινόταν από την ανατολική Ευρώπη μέχρι τον Ειρηνικό Ωκεανό, τσάρος ήταν από το 1894 ο Νικόλαος Β΄ (1868-1918). Το αυταρχικό τσαρικό καθεστώς, μεταξύ άλλων

προβλημάτων, είχε να αντιμετωπίσει και τη δυναμική δράση επαναστατικών ομάδων και κινημάτων, που απαιτούσαν ριζικές μεταρρυθμίσεις. Η θέση του Νικόλαου Β΄ γινόταν ακόμα πιο δύσκολη αλλά και επισφαλής λόγω της επιρροής που του ασκούσε η γερμανικής καταγωγής σύζυγός του Αλεξάνδρα Φεοντόροβνα (1872-1918) και της σκανδαλώδους σχέσης της με τον ανισόρροπο μυστικιστή Ρασπούτιν (1869-1916). Το 1904, πιστεύοντας ότι μια στρατιωτική νίκη θα ενίσχυε το γόητρό του, ο Νικόλαος οδήγησε τη χώρα του σε έναν απερίσκεπτο πόλεμο ενάντια στην Ιαπωνία. Από τον πόλεμο αυτό η Ρωσία βγήκε ηττημένη αλλά και βαθιά ταπεινωμένη, με αποτέλεσμα να ενισχυθεί η δυσαρέσκεια προς το πρόσωπο και το καθεστώς του τσάρου και να ξεσπάσουν εξεγέρσεις το 1905-1906. Προσπαθώντας να εκτονώσει την κατάσταση, ο Νικόλαος υποσχέθηκε συνταγματικές και άλλες μεταρρυθμίσεις. Έτσι, με διάταγμα του Οκτωβρίου του 1905, δημιουργήθηκε εκλεγμένη συνέλευση, η Δούμα, το αντίστοιχο των Κοινοβουλίων της Δύσης. Ωστόσο, παρά τις υποσχέσεις του Νικόλαου για εκχώρηση νομοθετικών και εποπτικών αρμοδιοτήτων σε αυτήν, το τσαρικό καθεστώς παρέμεινε αυταρχικό και ανελεύθερο.

Ανταγωνισμοί και φθόνοι

Στα τέλη του 19ου αιώνα αντιπαλότητες και πικρίες ήταν διάχυτες στον ευρωπαϊκό ορίζοντα. Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι Γάλλοι αδημονούσαν να πάρουν την περιβόητη «ρεβάνς» για το 1870-1871 και να ανακτήσουν τις δύο ανατολικές επαρχίες τους, την Αλσατία και τη Λορένη. Και βέβαια, είχαν πλήρη συνείδηση ότι αυτό μόνο με νικηφόρο

πόλεμο κατά της Γερμανίας θα μπορούσε να επιτευχθεί. Από την άλλη, στους Γερμανούς δεν αρκούσαν οι εδαφικές προσκτήσεις στην ηπειρωτική Ευρώπη. Ο κάιζερ φθονούσε τις υπερπόντιες επιτυχίες και κατακτήσεις των Βρετανών και τον πλούτο που αυτές σήμαιναν για τη Γηραιά Αλβιώνα. Βλέποντας πόσο καθοριστική ήταν η ισχύς του Βασιλικού Ναυτικού για αυτά τα επιτεύγματα, είχε πειστεί ότι, μόνο αν η Γερμανία αποκτούσε αντίστοιχα ισχυρό στόλο, θα μπορούσε να γίνει παγκόσμια δύναμη. Το 1901, με την ευκαιρία ιστιοπλοϊκών αγώνων στον ποταμό Έλβα, ο Γουλιέλμος Β΄ είχε δηλώσει ευθαρσώς: «Πολεμήσαμε για μια θέση στον ήλιο και την κατακτήσαμε. Το μέλλον μας είναι στις θάλασσες».

Το 1906 οι Βρετανοί προκάλεσαν αίσθηση με τη ναυπήγηση νέου τύπου βαρέων θωρηκτών, ικανών να αναπτύσσουν εντυπωσιακή ταχύτητα αλλά και εξοπλισμένων με κανόνια τεράστιου βεληνεκούς. Η σύγκριση του πρώτου από αυτά τα θωρηκτά, του «Dreadnought», με όλα τα προηγούμενα πολεμικά πλοία ήταν συντριπτική. Μάλιστα, ήταν τόση η αίσθηση που προκάλεσε η εμφάνισή του, ώστε ο όρος «ντρέντνοτ» άρχισε να χρησιμοποιείται για όλα τα πλοία αυτού του τύπου (αντίστοιχα, όλα τα προηγούμενα χαρακτηρίζονταν «προ ντρέντνοτ»). Οι Γερμανοί ήταν αυτοί που κατεξοχήν θορυβήθηκαν· μάλιστα, αναφερόμενοι στον δικό τους στόλο, έκαναν λόγο για fünf-minuten πλοία, επειδή θεωρούσαν ότι, από τη στιγμή που ένα δικό τους πολεμικό πλοίο θα συναντούσε ένα βρετανικό «ντρέντνοτ», θα ήταν ζήτημα το πολύ πέντε λεπτών να βυθιστεί.

Η εμφάνιση του «Dreadnought» ήταν και η απαρχή ενός ξέφρενου αγώνα δρόμου στο πεδίο των ναυτικών εξοπλισμών μεταξύ Βρετανίας και Γερμανίας, με σχεδόν κά-

θε ναυπηγούμενο πλοίο να υπερέχει σαφώς από τα προηγούμενα σε θωράκιση, σε ταχύτητα αλλά και σε δύναμη πυρός. Παρά το τεράστιο κόστος τους, σύντομα άρχισε να γίνεται λόγος και για «υπερντρέντοτ» (superdreadnoughts) – κάποια από αυτά, μάλιστα, εξακολουθούσαν να είναι εν δράσει ακόμα και τριάντα χρόνια αργότερα, κατά την περίοδο του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου. Αν και πρόθεση του Βασιλικού Ναυτικού ήταν να διατηρείται πάντα η αναλογία «δύο προς ένα» μεταξύ βρετανικού και γερμανικού στόλου, ο ναύαρχος Άλφρεντ φον Τίρπιτς (1849-1930) φρόντιζε να δημιουργηθεί ένας ισχυρός γερμανικός στόλος, ενώ στη Βρετανία μαινόταν η διαμάχη για τον αριθμό των «ντρέντοτ» που έπρεπε να ναυπηγηθούν

Ένταση και προβλήματα υπήρχαν, ωστόσο, και στο άλλο άκρο της Ευρώπης, στην παραδοσιακά ταραγμένη περιοχή των Βαλκανίων. Αποτελώντας από τον 15ο και 16ο αιώνα τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι βαλκανικοί λαοί είχαν αρχίσει τον 19ο αιώνα να αποκτούν σταδιακά την ανεξαρτησία τους. Η περιοχή είχε ιδιαίτερη στρατηγική σημασία για την Αυστροουγγαρία αλλά και για τη Ρωσία. Οι δύο αυτές Μεγάλες Δυνάμεις συνόρευαν με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και δεν έκρυβαν τη φιλοδοξία τους να αποκτήσουν αυξημένο ρόλο στα Βαλκάνια. Επιπλέον, οι Ρώσοι ως λαός σλαβικής καταγωγής αισθάνονταν, όπως ήταν φυσικό, δεσμούς συγγένειας με τα σλαβικά έθνη των Βαλκανίων. Από την άλλη, ο κάιζερ υποστήριζε τις διεκδικήσεις της συμμάχου του Αυστροουγγαρίας στην περιοχή, ενώ παράλληλα δεν παρέλειπε να προσεγγίζει όλο και περισσότερο την Οθωμανική Αυτοκρατορία, μέσω της παροχής στρατιωτικής και άλλης βοήθειας, αλλά και αναλαμβάνοντας τη δέσμευση για σιδηροδρομικό δί-

κτυο που θα ξεκινούσε από το Βερολίνο και θα έφτανε μέχρι τη Βαγδάτη.

Οι Σλάβοι των Βαλκανίων, με τη Σερβία να πρωτοστατεί, είχαν πάντως τα δικά τους σχέδια, στα οποία περίοπτη θέση κατείχε η ιδέα ενός ανεξάρτητου κράτους που θα ενσωμάτωνε πολλούς από τους Σλάβους της περιοχής και θα ήταν ικανό να επιβιώσει χωρίς έξωθεν υψηλή προστασία από κάποια από τις Μεγάλες Δυνάμεις.

Ανάβοντας το φτιλί

Ο Μπίσμαρκ είχε «εξοπλίσει» τη Γερμανία με συμμαχίες ικανές να την προστατέψουν από τις δύο βασικές απειλές που αντιμετώπιζε: τη Γαλλία στα δυτικά και τη Ρωσία στα ανατολικά. Αρχικά, η Ρωσία μετείχε στη λεγόμενη Ένωση των Τριών Αυτοκρατόρων, μαζί με τη Γερμανία και την Αυστροουγγαρία, σε μια συμφωνία με την οποία ο Μπίσμαρκ ήλπιζε ότι θα απομόνωνε τη Γαλλία. Ωστόσο, μετά το Συνέδριο του Βερολίνου το 1878, η ένωση αυτή ατόνησε, καθώς η Ρωσία θεωρούσε τον εαυτό της αδικημένο από τις εδαφικές και άλλες ρυθμίσεις που ακολούθησαν τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-1878. Το 1879, πάντως, η Γερμανία υπέγραψε διμερή συμφωνία με την Αυστροουγγαρία, τη λεγόμενη Δυναδική Συμμαχία, με βάση την οποία καθένα από τα δύο μέρη θα έσπευδε σε βοήθεια του άλλου σε περίπτωση που εκείνο δεχόταν επίθεση. Τρία χρόνια αργότερα, το 1882, στη συμμαχία εντάχθηκε και η Ιταλία (εξού και Τριπλή Συμμαχία πλέον), αν και οι Ιταλοί κάθε άλλο παρά συνεπείς υπήρξαν στα χρόνια που ακολούθησαν ως προς την τήρηση των υποχρεώσεών τους απέναντι στους συμμάχους τους. Ενδεικτικά, υπέγραψαν σύντομα

αντίστοιχη μυστική συμφωνία με τη Γαλλία, και επιπλέον, επέμεναν να μη θεωρείται η Τριπλή Συμμαχία δυνάμει αντίπαλος των Βρετανών.

Παρά τις διαβεβαιώσεις των Γερμανών ότι οι συμμαχίες τους είχαν αμιγώς αμυντικό χαρακτήρα, έγιναν πρόξενος πανευρωπαϊκής ανησυχίας. Έτσι, Γαλλία και Ρωσία, αντιλαμβανόμενες ότι η συμμαχία μεταξύ των λεγόμενων Κεντρικών Δυνάμεων στρεφόταν κυρίως εναντίον τους, φρόντισαν το 1892 να υπογράψουν μεταξύ τους συμφωνία αμοιβαίας αμυντικής βοήθειας. Το 1904, εξάλλου, Γαλλία και Μεγάλη Βρετανία υπέγραψαν τη λεγόμενη Εγκάρδια Συνεννόηση (Entente Cordiale), όχι τόσο συνθήκη, όσο μια σειρά από συμφωνίες που απέβλεπαν στην ειρηνική συνύπαρξη μεταξύ τους. Το 1907 η Συνεννόηση έγινε Τριπλή, με την υπογραφή σχετικής συμφωνίας της Βρετανίας με τη Ρωσία. Η Γερμανία, όπως ήταν φυσικό, ένιωσε να απειλείται σοβαρά, τόσο από τα δυτικά όσο και από τα ανατολικά. Η ειρήνη στην Ευρώπη έδειχνε όλο και πιο επισφαλής, από τη στιγμή που πλέον είχαν διαμορφωθεί δύο αντίπαλα στρατόπεδα, έτοιμα να λύσουν τις διαφορές τους με τα όπλα.

Πριν από το 1914 υπήρξαν δύο περιπτώσεις κατά τις οποίες η Ευρώπη έφτασε στο χείλος του πολέμου. Το 1905 ο Γουλιέλμος Β΄, σε μια προκλητική ομιλία του, τάχθηκε υπέρ της ανεξαρτησίας του Μαρόκου, που ήταν τότε υπό γαλλική κυριαρχία. Η Βρετανία και η Ρωσία έσπευσαν να εκφράσουν την αλληλεγγύη τους προς την ιδιαίτερα ενοχλημένη από τις δηλώσεις του Κάιζερ Γαλλία. Το 1911 γηγενείς επιτέθηκαν στη μαροκινή πόλη Φεζ, αναγκάζοντας τους Γάλλους να στείλουν στρατεύματα προκειμένου να αποκαταστήσουν την τάξη. Ρίχνοντας ουσιαστικά λάδι στη φωτιά, ο Κάιζερ έστειλε μια κανονιοφόρο στο μαροκινό λι-

μάνι του Αγκαντίρ, με πρόφαση την προστασία των γερμανικών συμφερόντων στην περιοχή. Ωστόσο, όταν οι Βρετανοί επανεπιβεβαίωσαν την υποστήριξή τους στη Γαλλία και το Βασιλικό Ναυτικό τέθηκε σε μερική ετοιμότητα, οι Γερμανοί αναγκάστηκαν να αναδιπλωθούν. Η ενόχληση του Βερολίνου ήταν εμφανής, και μάλιστα, είχε ως κύριο στόχο τους Βρετανούς. Τα αντιβρετανικά αισθήματα γνώρισαν καινούργια έξαρση στη Γερμανία, και οι ρυθμοί της λεγόμενης «κούρσας των (ναυτικών) εξοπλισμών» έγιναν πλέον φρενήρεις.

Η δεύτερη κρίση που παραλίγο να οδηγήσει σε γενική σύγκρουση ξέσπασε στα Βαλκάνια, στην περιοχή ακριβώς όπου ο Μπίσμαρκ φοβόταν ότι θα ξεσπούσε ένας πανευρωπαϊκός πόλεμος. Το 1912, τέσσερις βαλκανικές χώρες, η Βουλγαρία, η Σερβία, το Μαυροβούνιο και η Ελλάδα, συμάχησαν κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, την οποία και νίκησαν κατά κράτος. Την επόμενη χρονιά, το 1913, ξέσπασε ο λεγόμενος Β΄ Βαλκανικός πόλεμος, τον οποίο προκάλεσε η Βουλγαρία, θεωρώντας τον εαυτό της αδικημένο από τη «μοιρασιά» των οθωμανικών εδαφών. Ωστόσο, απέναντι στη Βουλγαρία συμπαράταχθηκαν η Σερβία, η Ελλάδα, η Ρουμανία και η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το αποτέλεσμα ήταν η ήττα της Βουλγαρίας, ήττα η οποία άφησε στη Βαλκανική χερσόνησο ουκ ολίγες πικρίες, αντιπαλότητες και επιθυμίες εκδίκησης.

Η αντίστροφη μέτρηση προς τον πόλεμο

Η σπίθα που υπήρξε τελικά το έναυσμα για τον πόλεμο ήταν η δολοφονία του διαδόχου του αυστροουγγρικού θρόνου στο Σαράγεβο. Από την έρευνα που έκαναν οι Αυστριακοί μετά το συμβάν δεν μπόρεσε να τεκμηριωθεί εμπλοκή της σερβικής κυβέρνησης στη δολοφονία. Ωστόσο, στη Βιέννη ήταν πολλοί εκείνοι, στρατιωτικοί και πολιτικοί, που θεωρούσαν ότι η δολοφονία του Φραγκίσκου Φερδινάνδου ήταν μια πολύ καλή ευκαιρία να κηρύξουν τον πόλεμο στη Σερβία, ένα κράτος που οπωσδήποτε αποτελούσε ανησυχητική απειλή για την αυτοκρατορία. Μολαταύτα, η Αυστροουγγαρία δε θα είχε ποτέ διανοηθεί να κηρύξει τον πόλεμο στη Σερβία, αν δεν ήταν σίγουρη ότι θα είχε την υποστήριξη της Γερμανίας, πολλώ μάλλον αφού θεωρούσε δεδομένο ότι, σε υπεράσπιση της Σερβίας θα έσπευδε η Ρωσία. Από την πλευρά τους οι Γερμανοί ήταν κατηγορηματικοί: Οι υποχρεώσεις που τους επέβαλλε η συμμαχία τους με την Αυστροουγγαρία θα τηρούνταν στο ακέραιο. Μάλιστα, η στρατιωτική ηγεσία της χώρας ήταν απολύτως έτοιμη για πόλεμο, θεωρώντας την περίσταση ευνοϊκή και πιστεύοντας ότι ο γερμανικός στρατός ήταν πιο ετοιμοπόλεμος από ό,τι οι στρατοί της Γαλλίας και της Ρωσίας. Ο στρατιωτικός ακόλουθος της Σαξονίας στο Βερολίνο έγραφε χαρακτηριστικά εκείνες τις μέρες ότι το γερμανικό Γενικό Επιτελείο «θα έβλεπε θετικά το να ξεσπάσει σύντομα πόλεμος».

Με την υποστήριξη των Γερμανών να είναι εξασφαλισμένη, η Βιέννη δεν είχε ενδιασμούς να απευθύνει τηλεσίγραφο στο Βελιγράδι. Ήταν το λεγόμενο Τελεσίγραφο του Ιουλίου, το οποίο περιλάμβανε δέκα όρους και για το οποίο ο Τσόρτσιλ, τότε πρώτος λόρδος του Ναυαρχείου

(βρετανικού αντίστοιχου του Υπουργείου Ναυτικών), έγραφε αργότερα ότι ήταν «το πιο προσβλητικό κείμενο τέτοιου τύπου που έχει σταλεί ποτέ». Επίσης, ο τότε Βρετανός πρωθυπουργός Χέρμπερτ Άσκουιθ, σε επιστολή προς τη φίλη του Βενετία Στάνλεϊ, συνόψιζε ως εξής την κατάσταση:

... η κατάσταση είναι πολύ άσχημη. Η Αυστρία έστειλε εκφοβιστικό και ταπεινωτικό τελεσίγραφο στη Σερβία, ζητώντας απάντηση εντός σαράντα οκτώ ωρών, αλλιώς θα επιτεθεί. Η Σερβία προφανώς δεν μπορεί να δεχτεί τους όρους των Αυστριακών. Αυτό σημαίνει αναπόφευκτα παρέμβαση των Ρώσων υπέρ της Σερβίας και κατά της Αυστρίας, οπότε θα είναι πολύ δύσκολο να μείνουν αμέτοχες τόσο η Γερμανία όσο και η Γαλλία. Οπότε, δεν απέχουμε πολύ από έναν Αρμαγεδδώνα. Εντυχώς, προς το παρόν δε φαίνεται να υπάρχει λόγος να απεκδυθούμε τον ρόλο του απλού παρατηρητή των εξελίξεων...

Το αυστριακό τελεσίγραφο περιλάμβανε όρους όπως την απαγόρευση οποιουδήποτε εντύπου ή δημοσιεύματος «το οποίο αποπνέει μίσος ή περιφρόνηση προς την Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία», την απομάκρυνση από τον σερβικό στρατό και τη σερβική διοίκηση όσων θα υποδείκνυε η αυστρουγγρική κυβέρνηση, καθώς και την παρουσία σε σερβικό έδαφος Αυστριακών αξιωματούχων οι οποίοι θα επέπτευσαν τη διάλυση όλων των «ανατρεπτικών οργανώσεων». Οι Σέρβοι δέχτηκαν όλους τους όρους του τελεσίγραφου, με εξαίρεση εκείνον που προέβλεπε την παρουσία και δράση Αυστριακών αστυνομικών σε σερβικό έδαφος. Οι Αυστριακοί από την πλευρά τους, ικανοποιη-

μένοι κατά βάθος από την άρνηση των Σέρβων να δεχτούν όλους τους όρους τους, άρχισαν να ετοιμάζονται για πόλεμο, ενώ η Γαλλία και η Βρετανία έκαναν έκκληση για σύγκληση συνδιάσκεψης όλων των εμπλεκόμενων, με στόχο την αποφυγή της σύγκρουσης. Έτσι, στις 11:00 το πρωί της 28ης Ιουλίου του 1914, η Αυστροουγγαρία κήρυξε τον πόλεμο στη Σερβία, βομβαρδίζοντας την επόμενη κιόλας μέρα το Βελιγράδι. Παράλληλα, ο Κάιζερ έστειλε επιστολή στον εξάδελφό του, τον τσάρο, ζητώντας του να βοηθήσει ώστε να πειστούν οι Σέρβοι να δεχτούν τους όρους των Αυστριακών. Ο Νικόλαος Β΄, με τη σειρά του, απάντησε:

... Εγώ είμαι αυτός που ζητάει τη βοήθειά σου. Κηρύχθηκε ένας επαίσχυντος πόλεμος κατά μιας αδύναμης χώρας. [...] Σύντομα οι πιέσεις προς το πρόσωπό μου θα ενταθούν [...] προκειμένου να πάρω ακραία μέτρα, τα οποία θα οδηγήσουν σε πόλεμο. Προκειμένου να αποφευχθεί μια συμφορά, όπως θα είναι ένας πανευρωπαϊκός πόλεμος, σε ικετεύω, στο όνομα της παλιάς φιλίας μας, να κάνεις ό,τι περνάει από το χέρι σου ώστε να εμποδίσεις τους συμμαχούς σου να υπερβούν τα εσκαμμένα...

Επί ματαίω, όμως. Στις 30 Ιουλίου η Ρωσία κήρυξε μερική επιστράτευση, δίνοντας έτσι στη Γερμανία, και ειδικότερα στη γερμανική στρατιωτική ηγεσία, λαβή για να κηρύξει τον πόλεμο. Προηγήθηκε αίτημα του Βερολίνου να ανασταλούν οι προετοιμασίες των Ρώσων για πόλεμο, το οποίο όμως αγνοήθηκε από τον τσάρο. Έτσι, την 1η Αυγούστου η Γερμανία κήρυξε γενική επιστράτευση και, συγχρόνως, τον πόλεμο στη Ρωσία. Την ίδια μέρα γενική επι-

στράτευση κήρυξαν επίσης η Γαλλία και το Βέλγιο. Στις 2 Αυγούστου η γερμανική κυβέρνηση ζήτησε από τους Βέλγους να επιτρέψουν τη διέλευση γερμανικών στρατευμάτων από το έδαφος της χώρας τους. Η απάντηση που δόθηκε την επόμενη μέρα, στις 3 Αυγούστου, ήταν αρνητική. Την ίδια μέρα Γερμανία και Γαλλία κήρυξαν τον πόλεμο η μια στην άλλη. Παράλληλα, στη βρετανική κυβέρνηση έφταναν νέα ότι γερμανικά στρατεύματα είχαν ήδη παραβιάσει τα σύνορα του Λουξεμβούργου.

Η Βρετανία, αν και σύμμαχος της Γαλλίας και της Ρωσίας, δε δεσμευόταν από κάποια συνθήκη να κηρύξει τον πόλεμο στη Γερμανία. Άλλωστε, και η βρετανική κοινή γνώμη ήταν αρκετά επιφυλακτική απέναντι στο ενδεχόμενο ενός πολέμου. Πολλοί θεωρούσαν ότι η διαμάχη μεταξύ Σερβίας και Αυστροουγγαρίας ήταν πολύ μακρινή και, επομένως, δεν αφορούσε τους Βρετανούς. Όπως έγραφε χαρακτηριστικά –και ειρωνικά– μια εφημερίδα της εποχής, «μας απασχολεί τόσο λίγο το τι γίνεται στο Βελιγράδι, όσο απασχολεί τους κατοίκους του Βελιγραδίου το τι γίνεται στο Μάντσεστερ». Άλλοι υποστήριζαν ότι η στήριξη της Αντάντ ήταν ζήτημα τιμής για τη Βρετανία. Ωστόσο, η γερμανική εισβολή στο Βέλγιο μετέτρεψε αυτές τις διαφορές απόψεων σε ακαδημαϊκού χαρακτήρα συζητήσεις. Το 1839 η Βρετανία, η Γερμανία και οι άλλες τότε ευρωπαϊκές Μεγάλες Δυνάμεις είχαν εγγυηθεί, με τη Συνθήκη του Λονδίνου, την ουδετερότητα του Βελγίου. Στις 4 Αυγούστου ο Γερμανός καγκελάριος Μπέτμαν-Χόλβεγκ (Theobald Bethmann Hollweg [1856-1921]), μιλώντας στο Ράιχσταγκ, παραδέχτηκε ότι πράγματι η παραβίαση των συνόρων του Λουξεμβούργου και του Βελγίου ήταν αντίθετη με το διεθνές δίκαιο, προσθέτοντας ωστόσο ότι η Γερμανία βρισκό-

ταν σε «κατάσταση έκτακτης ανάγκης» και ότι σε τέτοιες περιστάσεις «το διεθνές δίκαιο παύει να ισχύει».

Στις 19:00 το απόγευμα της ίδιας εκείνης μέρας ο Γκόσεν (Sir Edward Goschen [1847-1924]), Βρετανός πρέσβης στο Βερολίνο, επέδωσε τηλεσίγραφο στον Φον Γιάγκοβ (Gottlieb von Jagow [1863-1935]), τον Γερμανό υπουργό Εξωτερικών, με το οποίο καλούνταν η Γερμανία να αποστεί από κάθε περαιτέρω παραβίαση της βελγικής ουδετερότητας. Όταν το τηλεσίγραφο απορρίφθηκε, ο Βρετανός πρέσβης ζήτησε συνάντηση με τον Μπέτμαν-Χόλβεγκ, κατά τη διάρκεια της οποίας ο Γερμανός καγκελάριος εξέφρασε την έκπληξή του για το ότι η Βρετανία ήταν έτοιμη να εμπλακεί σε πόλεμο για «ένα παλιόχαρτο» (έτσι χαρακτήρισε τη συνθήκη του 1839) που εγγυόταν τη βελγική ουδετερότητα. Όταν η βρετανική αλλά και η αμερικανική κοινή γνώμη πληροφορήθηκε τη στάση αυτή του Γερμανού καγκελάριου, εξοργίστηκε. Τα μεσάνυχτα της 4ης Αυγούστου 1914, οπότε έληγε το τηλεσίγραφο, η Βρετανία κήρυξε τον πόλεμο στη Γερμανία.

Λέγεται ότι ο Γουλιέλμος Β΄, αναφερόμενος στους εξ αδελφούς του, τον Νικόλαο Β΄ της Ρωσίας και τον Γεώργιο Ε΄ (1865-1936) της Μεγάλης Βρετανίας, καθώς και στη γιαγιά του, τη βασίλισσα Βικτωρία, είπε:

«Μα, να μου φερθούν τόσο άσχημα ο Τζορτζ και ο Νίκι! Αν ζούσε η γιαγιά, δε θα άφηνε ποτέ να συμβεί κάτι τέτοιο».

Ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος ήταν ένας από τους μεγαλύτερους, σε εξάπλωση και σε διάρκεια, πολέμους της Ιστορίας. Πήραν μέρος σε αυτόν περίπου 70 εκατομμύρια άντρες, από τους οποίους περίπου 10 εκατομμύρια μη Ευρωπαίοι. Περίπου 16,5 εκατομμύρια ήταν οι νεκροί.

Το ανά χείρας βιβλίο αφηγείται την ιστορία αυτού του κατακλυσμιαίου γεγονότος, περιγράφοντας το παρασκήνιο, τις διεθνείς αντιπαλότητες και τις συγκρούσεις των προηγούμενων δεκαετιών που οδήγησαν στη διαμόρφωση αντίπαλων στρατοπέδων μεταξύ των εθνών της Ευρώπης, την ανελέητη κλιμάκωση της εξοπλιστικής κούρσας των αρχών του 20ού αιώνα, τις μεγάλες φυσιογνωμίες που προσπάθησαν να αποτρέψουν την έκρηξη του ή που, αντιθέτως, επιδίωξαν ενθουσιωδώς την πρόκλησή του.

Αποτελεί μια έξοχη εισαγωγή στα γεγονότα αυτής της καθοριστικής ιστορικής φάσης, που συμπληρώνεται από κατατοπιστικό Επίμετρο, για την ελληνική εμπλοκή στη σύρραξη αυτή, της πανεπιστημιακού Έλλης Λεμονίδου.

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
p s y c h o g i o s . g r

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 26677